

LENGYEL ANDRÁS

„A földműves verset ír”

A KÖLTŐ-FÖLFEDEZŐ KOSZTOLÁNYI

Az Érdekes Újság 1924. március 6-i számában, a 6. oldalon, az első hasáb alján egy vers olvasható, Báski (helyesen alighanem: Baski) Imre Verse:

*Mért nyom engem ez a gyász, ez a bánat?
Beteg vagyok, lelkem, testem oly fáradt.
Mintha volnék egy vén kolduló zenész,
Kinek kopott hegedűje is nehéz.*

*Vagy azért érzem a gyászt túlnehéznek,
Hogy azok az új boldogok lenéznek,
Kiknek a szerencse azért kedvezett,
Mert énnekem minden kincsem elveszett.*

*Néznek rám ismerős hadi gazdagok,
Várják, köszönjek szíves nagy jó napot,
De szívemből köszönést ki nem húznak,
Megtakargatom a rokkant koldusnak.*

E három strofa önmagában ma már aligha keltené föl érdeklődésünket, de csillagos lapalji jegyzet is társul hozzá: „E vers szerzője egyszerű földművesember, akit nemrégiben hosszabb cikkben Kosztolányi Dezső mutatott be Az Érdekes Újság olvasóinak.” Ez az információ már, valljuk meg, annál meglepőbb: Kosztolányi mint egy parasztköltő fölfedezője! Az, persze, hogy egy parasztember verset ír és publikál, nem volt annyira váratlan fejlemény, mint amennyire ma egyesek esetleg hiszik. A 19. század végétől már jól érzékelhetően zajlott a magyar parasztság oralitásból való kilépése, s az agrárszocialista lapokban már rendre föltűntek az olvasói „levelekkel”, apró cikkekkel, olykor versekkel jelentkező parasztek. Sőt egyik sorstársuk, Csizmadia Sándor mint „vörös költő” már országos hírnévre vergődött. De volt rendszeresen cikket író és publikáló parasztgazda is: a vásárhelykutasi Gregus Máté például mind gazdasági szervezőmunkájával és teljesítményével, mind írásaival figyelmet keltett. S kétségtelen, e fejleményben, bár egyelőre alig- alig ismert, valóságos, „élő” történeti trendről volt szó. Olyannyira, hogy az 1930-as évek nagy s már jelentős társadalmi bázissal is bíró irodalmi áramlatának, a népi írók mozgalmanak egyik vonulata az önmagáról hírt adó parasztkultúra képviselőiből állt össze (pl. Veres Péter, Szabó Pál, Sinka István, Sértő Kálmán). Mindez, ismételjük meg, egy nagy

történeti trend volt, amelynek lényege egy nagy, addig csupán oralitásban mozgó társadalmi csoportnak az oralitásból az írásbeliségbe való (részleges) átlépése. Baski Imre tehát csak egy volt a többiek között, noha az, amivel ő is föltűnt, az 1920-as évek elején még egyáltalán nem számított szokványosnak. Annál meglepőbb azonban, hogy fölfedezője és bemutatója szerepét éppen Kosztolányi Dezső vállalta magára. Ez, valljuk meg, a róla máig élő sztereotípiákba nem illik bele.

De, kérdezhetik, hol van az a cikk, amelyikben Kosztolányi bemutatta Baski Imrét? Ilyen cikk nincs az eddigi legteljesebb gyűjteményben, a Réz Pál-féle életműsorozatban, s tudomásom szerint egyetlen kutató sem hivatkozik rá. Ám ha Az Érdekes Újságot visszafelé kezdjük el lapozgatni, az 1923. február 8-i számban megtaláljuk a bemutató cikket: *A földműves verset ír*. A cím alatt egész alcímcsokor: – *Baski Imre, a parasztköltő*, – *Tanulmány egy lélekről*. – „*Jó-e ez a hasonlat?...* Maga a cikk, amely a „földműves-poéta” három versét (*A földműves*, *Legszomorúbb karácsony*, *Ősz*) is tartalmazza, aláíratlan ugyan, de bizonyosan Kosztolányi műve. Nemcsak a már idézett szerkesztői jegyzet visszautalása teszi ezt nyilvánvalóvá, de – s mindenekelőtt – maga a cikk megszövegezésének módja. (Még Kosztolányi kedvenc, s rá nagyon jellemző határozószója, a *künn* is fölbukkan a szövegben, anakronisztikus módon a „földműves-poéta” szájába adva a szót.)

S Kosztolányi szerzőségét állítja előtérbe az a mód is, ahogy a szerző az egész problémát megragadja. Baski Imrében őt, jellemző módon, nem annyira a szociokulturális jelenség izgatta, hanem a per excellence irodalmi probléma: *Hogyan születik a költő?* Már a cikk nyitása ezt a kérdést helyezi középpontba: „A költő születik és a szónok lesz», – tartja a régi latin közmondás. De hogy születik a költő és mikor? Semmiesetre sem akkor, mikor a kisdedet először megfürdetik és az első kamillateát csöpögtetik gyenge ínyjére. // A költő születése olyan rejtély, melyet többnyire nem látunk, ismeretlenül titokban történik, lelki okok, különös rázkódtatások és élmények hatása alatt úgy hogy, aki húsz éves korában még nem volt költő és sohasem gondolt írásra, harminc vagy negyvenéves korában az lehet.” (17.) Baski Imre esetében Kosztolányi a költő születését figyelmeztet s írja le. „Most itt egy külsőségeiben és belső mivoltában nem érdektelen történetet mondunk el olvasóinknak, mely majdnem szemléltető módon mutatja be, hogy határozza el magát valaki a betűvetésre.” (17.) Ez a nézőpont, ez a figyelem, úgy vélem, jellegzetes kosztolányis gesztus, a *homo aestheticus* gesztusa, akit a szociológiai adaléknál jobban érdekel a poétikai mozzanat.

Ám Baski Imre esetének bemutatása, bármily meglepő is ez esetleg, nem pusztán parasztságtörténeti adat, egyben Kosztolányi életrajzának ismeretéhez is fontos adalékokat szolgáltat. A cikk ugyanis a személyes kapcsolat fényében mutatja be a parasztköltőt. Kiderül, hogy három évvel korábban, azaz valamikor 1920 elején ismerte meg, akkori lapja szerkesztőségében:

„A háború után betoppan a szerkesztőségbe egy őszbe csavarodott hajú, feketeruhás magyar. Azt keresi a munkatársak közül, ki a versekkel foglalkozik.

– Baski Imre vagyok, – mondja – földműves.

Magyar földműves budapesti szerkesztőségben, a füstfellegek között, villanylámpák alatt, telefoncsörömpölés közepette. Különös látvány. Hozzá egy daloló földműves, ki ákombákom betűkkel, dirib-darab papírra verseket ír. Akár a pacsirta a szobában.” (17.)

A hozott verseket, a cikk szerint, Kosztolányi „formásak”-nak találta: „egyszerű érzések szólalnak meg bennük, izes magyar nyelven”. De (s ez már a szituáció hatalma!) a versnél ezúttal jobban érdekelt az, „hogyan szánta rá magát [Baski Imre] a versírásra”. S a cikk e pontján, a párbeszédese formában előadott ismerkedés-történetre érdemes fölfigyelnünk. A szituáció az életmű ismerőiben már az ismertség érzetét keltheti:

„– Hány éves?

– Negyvennyolc.

– Mikor írt először verset?

– Most kérem, a háború után.

– Azelőtt soha?

– Soha.

– Mivel foglalkozott?

– Szántottam, vetettem. Van egy kis földem, künn Csepelszigeten, Maklárón.

– És hogy jutott eszébe a versírás?

– Isten tudja – és vállat vont. Azaz talán azért, mert két fiam meghalt a háborúban. Az egyik elesett a harctéren, nagyon sokat sirattam, a másik beteg érkezett haza és itt halt meg. Aztán nem tudtam mit csinálni. Hát verset kezdtem írni.” (17.)

A történetnek ezt a pontját a szerkesztő és/vagy a cikkíró oly fontosnak ítélte, hogy a cikkhez közölt fénykép-illusztráció (a 23. lapon) három fotóból áll: „Baski Imre, a földműves-költő, két hősi halált fiával.” Középen az apa portréja, mellette, jobb és bal oldalt a két katonaruhás fiú egész alakos képe. Úgy látszik (a bemutatás szövege is, a képi illusztráció is erre vall), hogy azok a „lelki okok, különös rázkódtatások és élmények”, amelyek versírásra készítették, azaz költővé változtatták Baski Imrét, Kosztolányi szerint e személyes tragédiában gyökereztek.

S itt, ezen a ponton érdemes emlékezetbe idézni Kosztolányinak a *Vérző Magyarországra* (1920) írott novelláját, az *Égi jogászt*. Ennek címszereplője Kaszás-Kis János, aki a háború, majd a román megszállás okozta trauma következtében „fűzfapoétává” válik. A novella voltaképpen ennek a költővé válásnak az esettanulmánya, példázatszerűvé növesztve. Kaszás-Kis János egész életében napszámos volt, írni-olvasni alig tudott, megszozott életéből csak a háború, majd a háború végi fejlemények emelték ki, s verscsinálásba csak akkor fogott, amikor a megszállók általi megalázása kiforgatta önmagából. Az *Égi jogászban* Kosztolányi nem tagadta meg önmagát, hosszan elidőz annak a folyamatnak a leírásánál, amely – előbb csak élőszóban, véletlenszerűen, majd írásban, már tudatosabban – a napszámosból versfaragót csinál. A novella ugyan nem hagy kétséget afelől, hogy Kaszás-Kis János „fűzfapoéta”, „aki valamit hasonlított Hazafi Veray Jánoshoz”. De mégis, ez a Pestre fölvetődött parasztember, aki a magas költészet mércéjével mérve legfőlőbb csak furcsa, kinevetett és megalázott különnc lehet, az *Égi jogász* (s az 1920-as Kosztolányi) diagnózisa szerint esendőségeivel egyetemben is a „magyar költő” példázatává válik. „[Ő] volt ebben a hűtlen országban a hűség, ő volt ebben a rothadt városban [Budapesten] a megalázott szenvedés, a pokolba hullajtott ártatlanság, a jogászfajta szent prókátora, a leggyilkosabb világtörténelmi pör égi fiskálisa, a vértanú, kürtös és apostol, a dalolni és szólani nem tudó igrice, aki csikorgó-ízetlen rigmusokban jajgatja ki barbár fájalmát, a századokig parlagon hagyott parasztság magáraocsúdása, Komárom, Kassa, Pozsony, Eperjes, Losonc, Szabadka, Temesvár, Arad, Nagyvárad, Kolozsvár, Marosvásárhely ke-

serve, egy nép ki nem szakadható halálordítása. // Ő volt a magyar költő” (*Vérző Magyarország*. Bp. 1920. 234.).

Nem kétséges, persze, az *Égi jogász* fiktív szöveg, Kaszás-Kis János nem feleltethető meg a történeti Baski Imrével, a két sors, a novellabeli és a valóságos lényeges pontokon különbözik. Azaz az *Égi jogász* nem kulcsnovella. De van rokonsága a valós eseménnyel. A két sors és a különbözőségeiben is azonos szerep mélyszerkezete megegyezik. Az *Égi jogász* és a cikk ugyanazt az alapvető lelki történést „meséli” el két, merőben más nézőpontból, más modalitással. S aligha merész a föltételezés, hogy 1920-ban Kosztolányi nem nagyon sok ilyen „fűzfapoétát” ismerhetett személyesen. Sőt, megkockáztathatjuk, csak egyetlen ilyen, számára modellként szolgáló, példázattá emelhető „földmíves-poéta” ismerőse volt: Baski Imre. Aki fölkereste őt az Új Nemzedék szerkesztőségében, s megmutatta neki verseit, beszámolva sorsáról is.

Az *Égi jogász* történetalakítását és narrációját persze legalább annyira Kosztolányi akkori, aktuális beállítódása és nézőpontja alakította, mint amennyire a „modell” személyes példája, sorsa. De így is jellemző, hogy Baski Imre személye és példája volt az, amit az irredenta antológia „kurzista” szerzője a „bűnös várossal” aktuálisan szembeállíthatott.

*

A beállítódás és a nézőpont megváltozása min se mérhető le jobban, minthogy a cikk – a találkozás után csak három évvel született meg. S a cikkben már nincs nyoma sem az *Égi jogász* apokaliptikus légkörének, sem a verselgető parasztember mitikus megnövelésének.

A cikk megszületésének közvetlen előzményeiről maga a cikk már csak így ad számot: „Közben elmúlt három év. A földmívest nem láttuk, ma újra bekopogtat. Egy-egy versét megjelentették és az ő kis falujában sokat beszéltek róla a népek. Bodroghy Zsigmond, a népdalszerző, meg is zenésítette egyik dalát. Mint mondja, sokat olvasta közben Petőfit és Aranyt” (17.). A változás Baski Imrénél is, Kosztolányinál is észlelhető. Baski „most már ideges”, az alkotás műhelygondjai is foglalkoztatják. Jó-e egy hasonlata, melyik szóalak a helyes stb. De Kosztolányi is más, mint az *Égi jogász* szerzője volt. A „földmíves-poétát” most már nem növeli mitikussá, sőt 'helyére teszi': „Ne olvasson semmit, ne tépelődjön, hanem írjon a maga mulatságára” – tanácsolja neki. De azért, mindent összevetve, három versét mégiscsak a nyilvánosság elé segíti.

S föltételezhető, hogy az 1924-ben közölt *Vers* megjelenésében is volt szerepe.

Az Érdekes Újság következő, 1924. évi 11. számában pedig maga Kosztolányi közölt *A magyar paraszt* címmel verset:

*Csak akkor látod őt, ha szürke éjjel
Száguld tovább a gőzvasút veled
S a hajnal mérgező lehelletével
Leng tejszínű az alvó táj felett.*

*Merengve megy előre: méla, álmos,
Lovát magára hagyja szántani,
Olykor kitarja karját, mint a táltos
S csillognak inge hősín fodrai.*

*Roskadt inakkal jár útjában aztán,
Bölcs mélabú van napsütötte arcán,
De szem nem látta őt könnyezni még.*

*Mint egy bús isten jár a zöld mezőben,
Döbbenve nézem, mint halad előttem
És nem tudom, mi bántja nagy szívét.*

Ez a vers persze nem ekkor, hanem sok évvel korábban született, az itteni nem is első közlése volt, de beszédes, hogy Az Érdekes Újságnak Kosztolányi ekkor mégis ezt a versét adta újraközlésre.

*

A tüntetően zöld tintával író és a politikát mélyen, deklaratíve megvető, önmagát *Desiré* pózában láttatni szerető Kosztolányitól, hiedelmeink szerint, meglehetősen idegen volt minden rusztikus fejlemény, így a népi mozgalom is. E képet, bár nyilvánvalóan csupán a külvilágnak szóló szerep egyik eleméről van szó, mai tudásunk alapján nem szükséges felülvizsgálni. De azért, mint minden sztereotípiát, ezt sem fölösleges árnyalni. Bármennyire is nem szerette a népieket, azt kell tapasztalnunk, hogy a költészet mégis összekapcsolta a parasztköltők egyikével-másikával – például, meglepő módon, a fölöttébb kétes hírű és szerepű, életét elzüllötten befejező Sértő Kálmánnal. Róla, tudjuk, 1933. március 26-án méltató cikket írt, áprilisban – igaz, vezetéknevének említése nélkül – nyilvánosan anekdotázott: jól láthatóan tartotta vele a kapcsolatot. (Vö. Bíró-Balogh Tamás, *Jelenkor*, 2010. február, 242.) Nem itt válaszolható meg, persze, a kérdés, hogy mi motiválta ebben a meglepő kötődésben, mennyi része volt benne Sértő tagadhatatlan költői tehetségének, s mennyi valami más, egyelőre ismeretlen és rejtélyes motívumnak. De a tény, bármily meglepő, tény. S kimondható, irodalomtörténet-írásunknak számolnia kell Kosztolányi érdeklődésének egy olyan – rejtőzködő – szálával is, amely Baski Imrétől Sértő Kálmánig terjed, s amely egy, az övétől gyökeresen különböző szociokulturális összefüggésrendbe tartozik bele.

Ám maga a figyelem a Baski Imrét fölfedező 1923-as cikk ismeretében talán már nem is annyira érthetetlen.